

สยาม เมเดิร์นเกิร์ล

ประวัติศาสตร์หญิงไทยในวิชาชีพพยาบาล
ตัวตน ความศิวิไลซ์ และพื้นที่ (ไม่) อยู่เหว้า (ไม่) เผาเรือน

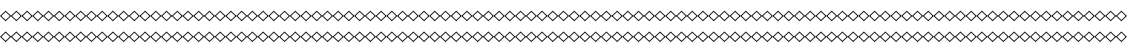
ภาวิณี บุญมาก

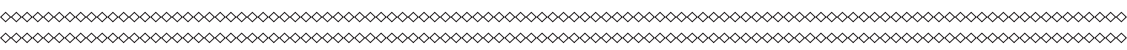
สยาม
โมเดิร์นเกิร์ล

ฉบับพิเศษ

ศิลปวัฒนธรรม

สยามโมเดิร์นเกิร์ล

สยามโมเดิร์นเกิร์ล

ภาวิณี บุณนาค

ราคา 365 บาท

ฉบับพิเศษ

ศิลปวัฒนธรรม

สยามโมเดิร์นเกิร์ล • ภาวิณี บุนนาค

พิมพ์ครั้งแรก : กันยายน 2566

ราคา 365 บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ภาวิณี บุนนาค.

สยามโมเดิร์นเกิร์ล.

กรุงเทพฯ : มติชน, 2566. 296 หน้า.

1. ไทย-ประวัติศาสตร์ 2. พยาบาล. I. ชื่อเรื่อง.

959.3

ISBN 978 - 974 - 02 - 1859 - 3

สำนักพิมพ์มติชน | www.matichonbook.com

- ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ คคนาท, สุพจน์ แจ่มเวิ้ง, นงนุช สิงหเดชะ, รุจิรัตน์ ทิมวัฒน์
- ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : มณฑล ประภากรเกียรติ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : สุภชัย สุชาติสุธารธรรม, ประภาพร ประเสริฐโสภาค
- บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ บุนปาน
- หัวหน้ากองบรรณาธิการ : ชนมน วังทิพย์
- พิสูจน์อักษร : ปารดา เทศนา
- กราฟิกเลย์เอาต์ : อรอนงค์ อินทรอุดม
- ศิลปกรรม-ออกแบบปก : พลอยทิพย์ เกษมสวัสดิ์
- ประชาสัมพันธ์และการตลาด : นิษฐกุล แซ่ลิ้ม, กชพร ทองลักษณะวงศ์, ธัญลักษณ์ ทองสุข, ปรีนดา จังหมยม

จัดทำโดย : บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) 12 ถนนเทศบาลนฤมาล

ประชาชนเวรน์ 1 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 1235

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชน 12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาชนเวรน์ 1

เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 2000, 2108

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานดี จำกัด (ในเครือมติชน)

12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาชนเวรน์ 1 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 3350-3360

Matichon Publishing House a division of Matichon Public Co., Ltd.

12 Tetsabannarueman Rd., Prachanivate 1, Chatuchak,

Bangkok 10900 Thailand

matichonbook

@matichonbook

@matichonbook

@matichonbooks

matichonbook

สั่งซื้อหนังสือจำนวนมากในราคาพิเศษ
ติดต่อที่ บริษัทงานดี จำกัด
โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 3353

MATICHON
PREMIUM
PRINT

ฝ่าย MATICHON PREMIUM PRINT

บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)

รับผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ทุกประเภท

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 2419, 2424

email: print.matichon@gmail.com

Matichon Premium Print

ในกรณีที่มีหนังสือมีข้อผิดพลาดจากการพิมพ์
เช่น หน้าขาดหาย หน้าซ้ำ หน้าสลับ เข้าเล่มกลับหัว
กรุณาติดต่อที่ email: matichonbook.sales@gmail.com
หรือ inbox: matichonbook เพื่อขอเปลี่ยนแปลงใหม่

สารบัญ

สยามโมเดิร์นเกิร์ล

คำนำผู้เขียน	[7]
บทที่ 1 บทนำ	2
บทที่ 2 เปลี่ยนหญิงไทยให้เป็น “โมเดิร์นเกิร์ล”	24
การทำหายจากตะวันตกและการแสวงหาความเป็นสมัยใหม่ ของชนชั้นนำสยาม	28
“ความเป็นมืออาชีพ” คือเครื่องแสดงความเป็นสมัยใหม่	45
การจัดให้เป็น “แบบที่นิยมในต่างชาติ”	49
ต้นแบบสาวนักเรียนนอก	56
สู่มาตรฐานนางพยาบาลแบบตะวันตก	63
บทที่ 3 ที่ต่ำ-ที่สูง: นางผดุงครรภ์ และนางพยาบาลในพื้นที่ทางชนชั้น	90
“ข้ามแผ่นดินที่ท่านใช้” มิใช่ “ลูกจ้าง”	91
ต่างชน-ต่างชั้นในรั้วโรงพยาบาล	105
กลุ่มหญิงเจ้านาย	105
กลุ่มหญิงข้าหลวงที่ใกล้ชิด	113
กลุ่มหญิงจากครอบครัวข้าราชการและสามัญชน	124

บทที่ 4 ข้างในของข้างนอก: พื้นที่ชุมชนหญิงล้วน ของนางพยาบาลและนางผดุงครรภ์	144
ต้นแบบผู้หญิงยุคใหม่ของชาติ	146
โรงเรียนพยาบาล: โรงเรียนผลิตความเป็นหญิง	146
พื้นที่สงวน: พื้นที่ทางศีลธรรม	154
ผู้หญิงเสียสละในพื้นที่กิจกรรมของชาติ	159
นางพยาบาลและนางผดุงครรภ์ในฐานะ “สาวสมัยใหม่”	168
บทที่ 5 ออกจากैया: ชีวิตของนางผดุงครรภ์ และนางพยาบาลในโลกสาธารณะ	188
ข้างเท้าหลังกับความเป็นมืออาชีพ	190
ประสบการณ์ท่องโลกของนางผดุงครรภ์และนางพยาบาล	203
นางพยาบาลส่วนตัว: ความเป็นส่วนตัว และความคลุมเครือในหน้าที่	211
นางผดุงครรภ์และนางพยาบาลอิสระ กับการประกอบโรคศิลปะ	219
สู่การเป็นเมียที่คู่ควรและการต่อรอง “ตัวตน”	233
บทส่งท้าย	254
รายการอ้างอิง	260

คำนำผู้เขียน

สยามโมเดิร์นเกิร์ล

สยามโมเดิร์นเกิร์ล เป็นเรื่องราวกลุ่มผู้หญิงที่เข้ามาศึกษา และประกอบอาชีพนางผดุงครรภ์และนางพยาบาล ซึ่งถือเป็นวิชาชีพแรกที่ผู้หญิงได้เข้าไปมีส่วนร่วม ในช่วงทศวรรษ 2430-2470 อันเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากสังคมจารีตไปสู่สังคมสมัยใหม่ของสยาม ภายในเนื้อหากล่าวถึงการแสวงหาความทันสมัยของสยาม ผ่านการกำหนดสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงให้เป็นแบบตะวันตก พร้อมการปะทะ ตอรอง กับการคงไว้ซึ่งอำนาจตามแบบจารีตที่ลดหลั่นตามลำดับชั้น โดยบอกเล่าผ่านเรื่องราวชีวิตของผู้หญิงที่มีตัวตน ทั้งเรื่องราวชีวิตของพวกเธอในการเรียน-การทำงาน การพักผ่อนและการใช้เวลาว่าง การได้ออกไปทำงานนอกบ้าน การเผชิญกับประสบการณ์ที่ทั้งน่าตื่นเต้นและน่าหวาดกลัวไปพร้อมๆ กัน ตลอดจนการตกแต่งเนื้อตัวร่างกายให้กลายเป็นสาวสมัยใหม่ ผ่านการบริโภคสินค้าจากตะวันตก

สำหรับผู้เขียน หนังสือสยามโมเดิร์นเกิร์ลยังเป็นอีกหนึ่งความตั้งใจและความพยายามที่จะเปิดเผยให้เห็นเรื่องราวชีวิตของผู้หญิงที่มีตัวตน หนังสือเล่มนี้ไม่ใช่ภาค 2 หรือฉบับต่อเนื่องจากหนังสือ *รักนวลสงวนสิทธิ์* ผลงานของผู้เขียนอีกเล่มที่นำเสนอเรื่องราวชีวิตของผู้หญิงที่ปรากฏการต่อสู้อยู่ในคหบดีความและฎีกา ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวชีวิตของลูกจ้างหญิงรับใช้งานทำสัญญาล่วงหน้าที่ถูกกดขี่ไม่ต่างจากทาส เรื่องราวของผู้หญิงที่ถูกข่มขืนกระทำชำเรา ผู้หญิงที่ถูกล่อลวงเป็นโสเภณีที่ยังต้องเผชิญกับค่านิยมของการเป็น

ผู้หญิงที่ดี ซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจ เรื่องราวชีวิตหญิงชนชั้นเจ้านาย ตกอับเป็นไพร่ ชายตัวเป็นทาส เรื่องราวความรักระหว่างหญิงชนชั้นเจ้านายกับคนรักต่ำศักดิ์ ซึ่งยังคงถือว่าเป็นความผิด ตลอดจนเรื่องราวบทบาททางเศรษฐกิจของผู้หญิงในคติความและฎีกา ผู้หญิงหลายคนเป็นผู้ดูแลกิจการธุรกิจ ทรัพย์สินมรดก ที่ดิน จนทำให้พวกเธอต้องเข้าไปมีส่วนในคติความฟุ้งรื่อง

เรื่องราวชีวิตของผู้หญิงหลากหลายกลุ่ม หลากชนชั้น หลากวิถี หากล้วนแต่มีชีวิตอยู่ร่วมเวลากันในสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมจารีตไปสู่สังคมสมัยใหม่ของสยามดังกล่าวนี้ ผู้เขียนตั้งใจเปิดเผยให้เห็นตัวตนของผู้หญิงที่หลากหลายที่มีชีวิตอยู่จริงในสังคม เพื่อช่วยทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ผู้หญิง ไม่ให้เรื่องราวประวัติศาสตร์ผู้หญิงเป็นเพียงการศึกษาสถานภาพ บทบาท และสิทธิของผู้หญิงในแต่ละยุค ที่มุ่งพิจารณาเฉพาะบทบาทของชนชั้นปกครองและการดำเนินนโยบายเป็นหลัก

ความสำเร็จของหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณคุณณัฏฐาสาชาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่เป็นจุดเริ่มต้นและที่ผลักดันให้ผู้เขียนได้ศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิง จนกลายเป็นส่วนสำคัญหนึ่งในชีวิตของผู้เขียน ขอขอบคุณคนที่เรารัก คนที่รักเราทุกคน ที่เป็นกำลังใจให้อยู่เสมอ

และผู้เขียนขอขอบคุณ คุณชนมน วังทิพย์ บรรณาธิการจากใจอีกครั้ง ที่ยังคงเห็นคุณค่าของการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิง ตลอดจนถึงงานศิลปวัฒนธรรม สำนักพิมพ์มติชน ที่ทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จออกมาได้น่าสนใจ

ภาวิณี บุณนาค

สยามโมเดิร์นเกิร์ล

ประวัติศาสตร์หญิงไทยในวิชาชีพพยาบาล
ตัวตน ความศิวิไลซ์ และพื้นที่(ไม่)อยู่เหยา(ไม่)เฝ้าเรือน

บทที่ 1

บทนำ

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 สยามเปลี่ยนผ่านจากความเป็นรัฐและสังคมแบบจารีตเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ กลุ่มคนต่างๆ ได้ปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของตนเองให้สอดคล้องกับวิถีแบบใหม่ของสังคม รวมถึงกลุ่มผู้หญิงที่ต้องเผชิญกับการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงในกระบวนการนี้ ด้วยสถานะของผู้หญิงยังเป็นสิ่งที่ถูกประเมินจากสายตาชาวตะวันตก งานเขียนของชาวตะวันตกหลายชิ้นชี้ว่า ผู้หญิงสยามมีสถานะที่ไม่เลวร้ายเมื่อเทียบกับประเทศทางตะวันออกอื่น ซึ่งอาจมาจากอิทธิพลของพุทธศาสนา แต่ผู้หญิงยังคงไม่ได้รับการศึกษา ดังในหนังสือแนะนำประเทศสยาม *Siam in the Twentieth Century: Being the Experiences and Impressions of a British Official* ของ เจ. จี. ดี. แคมป์เบลล์ (J. G. D. Campbell) อดีตที่ปรึกษาของรัฐบาลสยามเมื่อกลางทศวรรษ 2440 ซึ่งประเมินว่า ผู้หญิงสยามมีสถานะดีกว่าผู้หญิงในอินเดีย คือ มีอิสระและเสรี เนื่องจากพวกเธอมีส่วนร่วมในการจัดการเศรษฐกิจครอบครัว ไม่เพียงแต่ทำงานบ้าน¹ อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบกับมาตรฐานของตะวันตก สถานะของผู้หญิงสยามยังคงต่ำต้อย ชาวตะวันตกที่เข้ามาพบเห็นประเพณีเข้มงวดของสยาม ได้วิพากษ์วิจารณ์ถึงสถานะผู้หญิงที่ถูกกีดกันและขาดอิสระในการออกสู่สังคมภายนอก เซอร์จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring) เมื่อครั้งเข้ามาทำสนธิสัญญาใน พ.ศ. 2398 กล่าวว่า ในการเดินทางไปเยี่ยมขุนนางและเจ้านายระดับสูงที่บ้าน ไม่พบภรรยาออกมาต้อนรับแขกกับสามี และในราชสำนักพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการต้อนรับคณะทูต ก็ไม่พบมหี้ออกมามีส่วนร่วมต้อนรับ แต่จะนั่งเฝ้าอยู่หลังบานประตูที่เปิดไว้เพียงครั้งหนึ่ง²

ท่ามกลางสถานการณ์การเผชิญหน้ากับจักรวรรดินิยมตะวันตก สยามได้ถูกประเมินระดับความทันสมัยผ่านมิติเพศสภาพ (gender) โดยเฉพาะเรื่องสถานภาพทางสังคมและความเท่าเทียมทางเพศ สถานะของผู้หญิงกลายเป็นเกณฑ์วัดระดับความทันสมัยหรือระดับความศิวิไลซ์ของสังคมช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25³ สยามจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนสถานภาพของผู้หญิงให้อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม ผ่านการรับรู้เกี่ยวกับสถานะของผู้หญิงในสยามที่เป็นอยู่ โดยเปรียบเทียบกับชาติตะวันตกที่ศิวิไลซ์ ในการนี้ ชนชั้นผู้ปกครองได้กลายมาเป็นผู้นำในโครงการต่างๆ เพื่อให้สยามทันสมัยในสายตาตะวันตก อีกทางหนึ่งยังเป็นการอวดอ้างถึงสถานะอันสูงเด่นของชนชั้นปกครองต่อสังคมภายใน หนึ่งในโครงการทั้งหลายของชนชั้นปกครองในกระบวนการปฏิรูปทางสังคมการเมืองให้ดูทันสมัย คือ การปลดปล่อยผู้หญิงในสยามจากการถูกกดขี่ตามที่ถูกล่ามวาทจาก

มาตรฐานตะวันตก ด้วยการเปิด

โอกาสให้ผู้หญิงมีโอกาสเท่าเทียม

ในการนี้ ผู้หญิงสยามได้เข้าไปมีส่วนร่วมในวิชาชีพเป็นครั้งแรก เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนหญิงแพทย์ผดุงครรภ์และการพยาบาลไข้ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2439

อย่างไรก็ตาม แทบไม่มีความศึกษาประวัติศาสตร์นางผดุงครรภ์และนางพยาบาลโดยเฉพาะ เรื่องราวของพวกเธอมักถูกอธิบายเป็นส่วนเดียวกับประ

โรงเรียนผดุงครรภ์ และพยาบาลแห่งแรกในประเทศไทย จัดตั้งขึ้นวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2439 มีชื่อเรียกครั้งแรกว่า โรงเรียนหญิงแพทย์ผดุงครรภ์และการพยาบาลไข้ ณ โรงศิริราชพยาบาล (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา, ร.ศ. 115) ตามพระราชดำริและพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ⁴

❖ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

ที่มา: คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล, ศิริราชร้อยปี:
ประวัติและวิวัฒนาการ (ม.ป.ท.: วิคตอรีเฟาเวอร์พอยท์, 2531), น. 32.

ประวัติศาสตร์การแพทย์และการพยาบาลสมัยใหม่ และยังปรากฏแทรกในงานประวัติศาสตร์ผู้หญิงที่กล่าวถึงการปรับเปลี่ยนสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในสังคมสมัยใหม่ด้านการศึกษาและการประกอบอาชีพ ส่วนการศึกษาประวัติศาสตร์นางผดุงครรภ์และนางพยาบาล โดยเฉพาะ ปรากฏเพียงงานของณัฐวดี ชนะชัย (พ.ศ. 2530)⁵ ที่ศึกษาตามกรอบการทำให้ทันสมัย (modernization) และให้ภาพพัฒนาการของการพยาบาลไทยมากกว่าการแสดงให้เห็นเรื่องราวของผู้หญิงที่ประกอบอาชีพการผดุงครรภ์และการพยาบาลที่มีชีวิตอยู่ในสังคม

ประวัติศาสตร์นางผดุงครรภ์และนางพยาบาลที่เป็นส่วนเดียว กับประวัติศาสตร์การแพทย์และการพยาบาล จึงเป็นการอธิบายภาวะสมัยใหม่ของสยามเชิงพัฒนาการ ให้ความสำคัญกับชนชั้นปกครองในฐานะวีรบุรุษผู้ทำให้เกิดความก้าวหน้าตามแบบตะวันตก ดังในการจัดแบ่งยุคประวัติศาสตร์การผดุงครรภ์และการพยาบาล พบว่า ยุคพัฒนาหรือยุคทอง ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนของงานทางการแพทย์และพยาบาล คือยุคของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ (สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก) ที่ได้เสด็จไปทรงศึกษาต่างประเทศ แล้วกลับมาพัฒนาการแพทย์และการพยาบาลให้เจริญรุ่งเรือง พระองค์ทรงพยายามพัฒนาทั้งหลักสูตรและสถานที่ให้เป็นไปตามแบบตะวันตก ควบคู่ไปกับบทบาทของมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ที่เข้าให้การช่วยเหลือสนับสนุน ซึ่งผูกโยงกับบทบาทของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ ในการเป็นผู้ประสานความร่วมมือ ท้ายที่สุดงานศึกษาประวัติศาสตร์ภายใต้กรอบการทำให้ทันสมัยดังกล่าวนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของบรรดาโครงการทำให้ทันสมัย

ทั้งหลายของชนชั้นปกครอง รวมทั้งงานด้านการผดุงครรภ์และการพยาบาล พร้อมกันกับที่บทบาทและสถานภาพของนางผดุงครรภ์และนางพยาบาลได้รับการยอมรับมากขึ้น ส่วนชีวิตทางสังคม การที่ผู้หญิงจำนวนหนึ่งได้เข้ามาศึกษาและประกอบอาชีพนางผดุงครรภ์และนางพยาบาล ทำให้พวกเธอกลายเป็นคนที่มีรายได้เลี้ยงตนเองโดยอาศัยความรู้ที่ได้มาจากการเล่าเรียนโดยตรงและยังเป็นช่องทางในการเลื่อนสถานภาพ อย่างไรก็ตาม ทศนคติเกี่ยวกับการดูแลคนเพศหญิงยังคงปรากฏอยู่⁶

พัฒนาการด้านการศึกษาพยาบาล ตามประวัติของคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล แบ่งออกเป็นยุคแรกช่วงประมาณ พ.ศ. 2439-2467 เป็นยุคเริ่มแรกของโรงเรียนหญิงแพทย์ผดุงครรภ์และการพยาบาลไข้ เปิดการเรียนการสอนเป็นหลักสูตร 3 ปี เรียนวิชาพยาบาล 2 ปี และผดุงครรภ์ 1 ปี รับสมัครผู้หญิงเข้าเรียน ส่วนใหญ่อ่านและเขียนหนังสือไม่ได้คล่อง จน พ.ศ. 2451 รับนักเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ยุคที่ 2 ประมาณ พ.ศ. 2468-2478 เป็นช่วงสมเด็จฯ เจ้าฟ้ามหิตลอดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ ทรงปรับปรุงการแพทย์และการพยาบาลให้เข้ามาตรฐานสากล ทรงชักชวนมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์เข้ามาช่วยเหลือ โดยมีพยาบาลชาวอเมริกันช่วยเหลือปรับปรุงหลักสูตร ระยะเวลาการศึกษาเพิ่มเป็น 3 ปี 6 เดือน เรียนวิชาพยาบาล 3 ปี และผดุงครรภ์ 6 เดือน รับนักเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 หรือเทียบเท่า ยุคถัดมาคือ ยุคที่รับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 เข้าศึกษาวิชาพยาบาลฯ ชั้นปริญญาใน พ.ศ. 2499⁷

สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในสังคมไทยที่ผ่านมา ในช่วงแรกมุ่งศึกษาสิทธิและสถานภาพของผู้หญิงในสังคมไทย ภาพรวม ซึ่งประเด็นศึกษาหลักอยู่ที่การถกเถียงเกี่ยวกับสถานภาพ บทบาท และสิทธิของผู้หญิงในแต่ละยุคสมัย และ/หรือเปรียบเทียบกับสังคมอื่น โดยอาศัยการศึกษาจากหลักฐานต่างๆ ในการวิเคราะห์ เช่น กฎหมาย วรรณคดี เอกสารต่างชาติ ฯลฯ แต่ยังไม่ได้ให้ความสำคัญในแง่กรอบทฤษฎีมากนัก เช่น วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก เรื่อง “Essai sur la Condition de la Femme au Siam” ซึ่งหลุยส์ ดูปลาตร์ (Louis Duplatre) เสนอต่อคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกรอนอบล์ ประเทศฝรั่งเศส วันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2465 ได้ แปลเป็นภาษาไทยชื่อ *สถานะของหญิงมีสามีในประเทศสยาม* (พ.ศ. 2533)⁸, งานศึกษาของลำพวรรณ น่วมบุญลือ (พ.ศ. 2519)⁹, บุญเดิม ไพเราะ (พ.ศ. 2519)¹⁰, บุญยงค์ เกศเทศ (พ.ศ. 2519)¹¹ งานในกลุ่มนี้เสนอภาพของผู้หญิงในฐานะลูกสาว เมีย และแม่ ดังปรากฏใน กฎหมายและหลักฐานอื่นๆ ที่ผู้หญิงสยามถูกกล่าวถึงโดยสัมพันธ์กับครอบครัว ไม่มีความเป็นปัจเจก และมีข้อสรุปไปในแนวทางเดียวกันคือ ก่อนการปฏิรูปให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก ผู้หญิงไม่ได้รับการยกย่องหรือเปิดโอกาสให้มีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกับผู้ชาย เนื่องจากอิทธิพลความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เชื่อว่าผู้หญิงเป็นผู้ก่อให้เกิดกิเลสแก่บุรุษ ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ผู้หญิงถูกวางบทบาทและสถานภาพต่างไปจากผู้ชาย ในขณะที่ผู้ชายได้รับการศึกษาและอบรมให้มีความรู้ เป็นผู้นำ ประกอบอาชีพนอกบ้าน รับราชการ ผู้หญิงกลับขาดสิทธิและเสรีภาพ มีหน้าที่ปรนนิบัติสามีและดูงานบ้านงานเรือน หรือประกอบอาชีพทำไร่นาที่ไม่ต้องการความรู้ จึงไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา ในทางกฎหมาย ผู้หญิงในวัยเยาว์ถือ

เป็นทรัพย์สินของบิดามารดา เมื่อมีครอบครัวแล้วก็ถูกกำหนดให้
เสมือนทรัพย์สินของสามี เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วผู้หญิงสยามจึงมี
สถานภาพด้อยกว่าผู้ชาย อย่างไรก็ตาม สถานภาพของผู้หญิงสยาม
โดยเฉพาะในกฎหมายก็ยังดีกว่าในอีกหลายสังคม กระทั่งเมื่อเกิด
นโยบายปรับปรุงให้ทัดเทียมประเทศศิวิไลซ์ทางตะวันตก สถานภาพ
ของผู้หญิงที่เหลื่อมล้ำกับผู้ชายจึงเริ่มได้รับการพิจารณาและยกระดับ
ขึ้นตามลำดับ การศึกษาตามแนวทางนี้จึงให้ความสำคัญกับช่วงเวลา
ของการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้สถานภาพ
ของผู้หญิงสูงขึ้นตามแบบตะวันตก อย่างไรก็ตาม การศึกษาตาม
แนวทางข้างต้นมีลักษณะการมองแบบชั่วคราวข้าม แยกเป็นชาย
กับหญิง โดยผู้หญิงถูกให้คุณค่าต่ำกว่า และยังเป็นมุมมองใน
ลักษณะที่เป็นสากลว่า ผู้หญิงทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ที่ใด กลุ่มใดก็ล้วนมี
สภาพปัญหาเดียวกัน คือถูกเอารัดเอาเปรียบจากผู้ชาย การอธิบาย
สถานภาพของผู้หญิงสยามจึงไม่ได้ถูกบ่งไว้อย่างชัดเจน หากเป็น
เรื่องที่ถูกนึกคิดเทียบเคียงระหว่างภาวะอดีตกับความคาดหวังที่จะ
เป็นในอนาคตที่มีตะวันตกเป็นแม่แบบ

ต่อมานงานของเกรก เจ. เรย์โนลด์ส (Craig J. Reynolds)
เรื่อง *A Nineteenth Century Thai Buddhist Defense of Poly-
gamy and Some Remarks on the Social History of Women
in Thailand* (พ.ศ. 2520)¹² เป็นงานที่พัฒนาแนวคิดในเรื่องของเพศ
สภาพ (gender) ขึ้นมา ซึ่งให้ความสำคัญกับการพิจารณาเงื่อนไข
ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ที่มีต่อการกำหนด
สถานภาพของผู้หญิง เรย์โนลด์สเสนอว่าสถานภาพของผู้หญิงไทยใน
ระบบผัวเดียวหลายเมียในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต่ำกว่าผู้ชาย เพราะ
อิทธิพลของพุทธศาสนา ทั้งยังชี้ให้เห็นการปฏิเสธระบบผัวเดียวเมีย

เดียว และเหตุที่ระบบหัวเดียวหลายเมียไม่มีการเปลี่ยนแปลงก็เป็นเพราะขุนนางไทยที่มีความคิดสมัยใหม่ในยุคนั้นได้อธิบายว่าพุทธศาสนาไม่เคยมีข้อห้ามไม่ให้มีภรรยาหลายคน และอ้างว่าผู้หญิงเป็นเพศที่มีต้นทุน สามารถทำชั่วได้ง่าย ในขณะที่ผู้ชายมีความอดกลั้นมากกว่า ผู้หญิงจึงต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของเพศชาย ความสำคัญของงานชิ้นนี้คือ การเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งคำถามต่อการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยที่ไม่ได้เคลื่อนไปตามตะวันตกเสมอไป แต่มีการโต้แย้งกับตะวันตกเพื่อดำรงรักษารากจิตบางประการที่คนสมัยใหม่ยุคนั้นเห็นว่าสำคัญและจำเป็นอยู่ รวมถึงนัยของการเปลี่ยนแปลงสถานะของผู้หญิงดังกล่าว

งานที่กลับไปทบทวนความคิดและนโยบายของกลุ่มผู้ปกครองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ของเบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) เรื่อง “Studies of The Thai State: The State of Thai Studies” (พ.ศ. 2522)¹³ ตั้งคำถามกับการใช้กรอบการทำให้ทันสมัย (modernization) ที่เน้นย้ำการเป็นประเทศเอกราช ไม่ตกเป็นอาณานิคมตะวันตก สยามจึงเป็นรัฐประชาชาติสมัยใหม่ที่เป็นเอกราชแห่งแรกในอุษาคเนย์ โดยราชวงศ์จักรีเป็นผู้นำใน “การสร้างความทันสมัย” และ “สร้างชาติ” จนกระทั่งรัชกาลที่ 5 ทรงเป็นผู้พัฒนาชาติสยามสมัยใหม่ ข้อโต้แย้งกลับเป็นไปในทิศทางตรงข้าม คือ การสร้างรัฐรวมศูนย์ของสยามมีลักษณะเดียวกับ “รัฐอาณานิคม” ในช่วงพุทธ

ศตวรรษที่ 25 ที่ดำเนินการจนเกิดผลโดยกษัตริย์ ทำให้การเจริญเติบโตของลัทธิชาตินิยมมวลชนที่แท้จริงถูกขัดขวาง อีกทั้งกลไกระบบราชการที่ไม่แตกหักกับทัศนะและจารีตประเพณีของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ยังคงส่งผลถึงเสถียรภาพในสังคมไทยต่อมา

ขณะที่ในช่วงพุทธศตวรรษ 2530 การให้ความสำคัญกับช่วงเวลาการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยกับเรื่องเพศสภาพยังคงเป็นแกนสำคัญ เรื่องราวเน้นการศึกษาสถานภาพของผู้หญิงในสมัยปฏิรูปที่ยกสูงขึ้นให้ทันสมัยตามแบบตะวันตกในมิติต่างๆ โดยใช้กรอบแนวคิดการทำให้เป็นสมัยใหม่มาอธิบายพัฒนาการสังคมไทยในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงพุทธศตวรรษที่ 25 งานศึกษาของสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา (พ.ศ. 2534)¹⁴ ซึ่งให้เห็นบทบาทของผู้หญิงในสมัยปฏิรูป ด้วยการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมทำให้เกิดความคาดหวังต่อผู้หญิงชนชั้นสูงและกลางให้เป็นแม่-เมีย ที่มีความรู้สมัยใหม่ ขณะที่ชนชั้นล่าง การเปลี่ยนแปลงบางประการทำให้สถานภาพของผู้หญิงต่ำไปอีก เช่น การแบ่งงานระหว่างเพศชัดเจนขึ้น โดยที่งานของผู้หญิงได้เงินน้อยกว่า ส่วนงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทอีกจำนวนหนึ่ง เช่น งานของยุพาภรณ์ แจ่มเจนกิจ (พ.ศ. 2530)¹⁵ ศึกษาการจัดการศึกษาของสตรี กรณีโรงเรียนราชินี (พ.ศ. 2447-2503) งานของณัฏฐวดี ชนะชัย (พ.ศ. 2530)¹⁶ ศึกษาผู้หญิงกับการประกอบอาชีพพยาบาล พ.ศ. 2439-2485 งานของเปรมสิริ ชวนไชยสิทธิ์ (พ.ศ. 2539) ศึกษาผู้หญิงกับอาชีพครูในสังคมไทย พ.ศ. 2456-2479 และงานของเพชรสุภา ทศนพันธ์ (พ.ศ. 2542)¹⁷ ศึกษาการยอมรับแนวคิดการเข้าสมาคมที่ส่งผลต่อสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในสังคมไทย ล้วนแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในฐานะสัญลักษณ์แสดงความ

ทันสมัย ที่มีนัยถึงการยกสถานภาพและสิทธิของผู้หญิงให้สูงขึ้น โดยการอธิบายภายใต้กรอบแนวคิดในการแบ่งแยกระหว่าง “พื้นที่ในบ้าน” กับ “พื้นที่สาธารณะ” และอธิบายว่าเมื่อสังคมเปิดเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ ทำให้ผู้หญิงได้ค่อยๆ ก้าวออกจากพื้นที่ในบ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ของผู้หญิงมาแต่เดิมในฐานะลูก-เมีย-แม่ กระทั่งเข้ามามีบทบาททางการเมืองและพื้นที่สาธารณะมากขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงชนชั้นสูงและชนชั้นกลางที่มีโอกาสได้รับการศึกษา ประกอบอาชีพเข้าสมาคม ฯลฯ บทบาทดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงมีสถานภาพสูงขึ้น เกิดผู้หญิงที่มีความรู้และสามารถประกอบอาชีพ มีรายได้เป็นของตนเอง และบทบาทแบบใหม่นี้ยังเป็นช่องทางให้ผู้หญิงเลื่อนสถานะทางสังคมและสร้างความสัมพันธ์กับคนชั้นสูงด้วย

งานศึกษาเหล่านี้มีข้อสรุปตรงกันว่า เมื่อพิจารณาลงไปใบรายละเอียด การเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงสยามยังคงถูกจำกัด อาทิ การนำเอา “อุดมการณ์แม่บ้าน” (housewife ideology) เข้ามาเผยแพร่แก่หญิงสยาม กลับยิ่งตอกย้ำบทบาทของผู้หญิงในพื้นที่บ้าน หากแต่มีการปรับเปลี่ยนให้ผู้หญิงมีความรู้ทันสมัยเหมาะสมกับสังคม เช่น ผู้หญิงถูกคาดหวังให้เป็นแม่ที่มีความรู้เรื่องสุขอนามัย เป็นเพื่อนคู่คิดของสามี ฯลฯ หรือการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในการประกอบอาชีพภายนอกบ้าน เฉพาะบางอาชีพ เช่น อาชีพครูและนางพยาบาล จากความจำเป็นของสังคมที่ยังคงมีค่านิยมในการแบ่งแยกเพศ ในกรณีอาชีพครู รัฐต้องการผลิตครูผู้หญิงขึ้นมาสอนเฉพาะเด็กผู้หญิง เพื่อให้นักเรียนหญิงไม่ต้องร่วมเรียนกับนักเรียนชาย ขณะที่นางผดุงครรภ์และนางพยาบาลก็มีความจำเป็นต่อการดูแลรักษาคนไข้ผู้หญิง อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกและทัศนคติเกี่ยวกับการดูแลคนเพศหญิงยังคงปรากฏอยู่

เช่น อัตราเงินเดือนของผู้หญิงที่น้อยกว่าผู้ชาย ตำแหน่งความก้าวหน้าในอาชีพที่ถูกจำกัดจากเพศ

งานของฮอง ไลซา (Hong Lysa) เรื่อง “Palace Women at the Margins of Social Change: An Aspect of the Politics of Social History in the Reign of King Chulalongkorn” (พ.ศ. 2542)¹⁸ ได้อธิบายภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยหยิบยกเอาคติความเชื่อมาศึกษา แม้คติเหล่านี้มีความหลากหลาย แต่ไลซาได้วิเคราะห์คติความเชื่อเชื่อมโยงเข้ากับประเด็นความแตกต่างระหว่าง “เมือง” (โลกใหม่) กับ “วัง” (โลกเก่า) บนพื้นฐานความคิดเรื่องความทันสมัย โดยคติความเชื่อทั้งหลายแสดงให้เห็นการดิ้นรนต่อสู้ของผู้หญิงเพื่อเอาตัวรอดในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

ขณะที่งานของเรย์โนลด์สได้รับการสานต่อในงานศึกษาของ จุนโกะ โคอิซุมิ (Junko Koizumi) (พ.ศ. 2543)¹⁹ ซึ่งดึงเอาชนชั้นเข้ามาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เพศสภาพ แสดงให้เห็นว่า ในสมัยรัชกาลที่ 4 ประกาศทั้งหลายเกี่ยวกับผู้หญิงนั้นไม่ได้ทำไปด้วยความมุ่งหวังยกสถานะของผู้หญิงเพื่อความก้าวหน้าตามที่เข้าใจ แม้การประกาศอนุญาตให้ผู้หญิงชาวบ้านที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไป เลือกแต่งงานกับผู้ชายด้วยตนเอง ไม่ต้องได้รับการยินยอมจากพ่อแม่ ประกาศให้เจ้าจอมอยู่งานลาออกไปใช้ชีวิตนอกวัง ฯลฯ จะเป็นความพยายามของชนชั้นนำที่แสดงให้เห็นการยกสถานะภาพของผู้หญิง ทว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นยังมีการแบ่งแยกฐานะ ชนชั้น และเพศ ผู้หญิงชนชั้นสูงยังไม่สามารถเลือกคู่ครองได้ด้วยตนเอง เจ้าจอมมารดาในพระเจ้าลูกเธอไม่สามารถลาออกไปมีสามีได้ เพราะจะเป็นการทำลายอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของราชสกุล กล่าวได้ว่าทั้งงานของเรย์โนลด์ส

และโคอิซุมิพยายามอธิบายเงื่อนไขของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทยที่มีผลต่อการกำหนดสถานภาพของผู้หญิง ทั้งเรื่องเพศ ชนชั้น เชื้อชาติ ซึ่งการให้ความสำคัญต่อเพศสภาพนี้สามารถแสดงให้เห็นความเฉพาะเจาะจง ความหลากหลาย และความแตกต่างของผู้หญิง ความขัดแย้ง รวมทั้งอัตลักษณ์ (identity) ของผู้หญิงแต่ละกลุ่มได้

การศึกษาในประเด็นภาวะสมัยใหม่กับปัญหาเรื่องเพศสภาพยังเป็นที่สนใจ โดยแนวคิดหลังอาณานิคมได้กลับไปตั้งคำถามต่อคำอธิบายความเป็นเอกราชของไทยภายใต้บริบทของลัทธิอาณานิคม ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีงานศึกษาที่ชี้ว่าประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่มีรูปแบบ “กึ่งอาณานิคม”²⁰ ที่วิพากษ์และท้าทายคำอธิบายที่ว่าไทยไม่เคยตกเป็นเมืองขึ้น ผ่านการมองด้วยกรอบหลังอาณานิคม ซึ่งมีประโยชน์ในการตอบคำถามว่า อิทธิพลตะวันตกที่มีต่อวัฒนธรรม อัตลักษณ์ และความรู้ในสังคมที่ตกเป็นรองทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจนั้นได้สร้างความเป็นลูกผสม (hybridity) ทางวัฒนธรรมและปัญญาระหว่างไทยกับตะวันตกขึ้นมา

งานที่ให้ความสำคัญกับบริบทอาณานิคมกับปัญหาเพศสภาพที่สำคัญ ได้แก่ งานศึกษาของทามารา ลูส (Tamara Loos) เรื่อง *Subject Siam: Family, Law, and Colonial Modernity in Thailand* (พ.ศ. 2549)²¹ ซึ่งกลับไปตรวจสอบกระบวนการทำให้ทันสมัยในการปฏิรูปกฎหมายระหว่างช่วง พ.ศ. 2393-2478 ในบริบทของลัทธิจักรวรรดินิยม สยามกลายสภาพมาเป็น “กึ่งอาณานิคม” (semi-colonized) ซึ่งมีภาวะการถูกครอบงำ (colonized condition) ขณะเดียวกันสยามก็มีสถานะเป็นจักรวรรดินิยม ในประเด็นครอบครัว ลูสชี้ให้เห็นว่าในสมัยรัชกาลที่ 6 ครอบครัวซึ่งเป็นตัวแทนชาติได้ให้ความสำคัญแก่ผู้ชายในฐานะหัวหน้าครอบครัว

แม้ว่ารัชกาลที่ 6 จะทรงแสดงบทบาทในการยกย่องสถานภาพของผู้หญิง แต่อีกด้านยังเป็นการตีกรอบหรือวางเกณฑ์ให้ผู้หญิง ความพยายามสร้างมาตรฐานด้านคุณธรรมให้แก่ข้าราชการด้วยการบัญญัติกฎหมายเทียบรางวัลด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก พ.ศ. 2457 ซึ่งบังคับใช้กับข้าราชการที่มีสำนักงานอยู่ในพระบรมมหาราชวัง รวมถึงข้าราชการและนักเรียนในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ด้านหนึ่งเป็นการโต้ตอบกลุ่มข้าราชการซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีแนวโน้มเรียกร้องการมีส่วนร่วมทางการเมือง ด้วยการกำหนดควบคุมพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม แต่ก็เป็นกรณียามคุณธรรมทางเพศฝ่ายชายผ่านการจำแนกผู้หญิง เนื่องจากเงื่อนไขอนุญาตให้ข้าราชการชายมีภรรยาตั้งกล่าวขึ้นอยู่กับสถานภาพของผู้หญิงว่าชอบด้วย “ความเป็นภรรยา” หรือไม่ นำมาสู่การจำแนกให้มีเพียงผู้หญิงที่เป็น “หญิงดี” เท่านั้นที่จะมีที่ทางในครอบครัว แต่ “ครอบครัว” ในฐานะสถาบันที่ผู้ชายมีอำนาจสูงสุดหรือเป็น “หัวหน้าครอบครัว” ก็ได้แบ่งสถานะ “ภรรยา” ให้แตกต่างกันไปอีกตามลำดับชั้นของฝ่ายสามี ด้วยพระราชกฤษฎีกาใช้คำนำหน้าชื่อ ได้สลายตัวตนภรรยาให้เลือนหายอยู่ภายใต้อัตลักษณ์สามี โดยผู้หญิงมีสามีจะต้องใช้ชื่อตามราชทินนามสามี อย่างไรก็ตาม หากเป็นผู้หญิงเชื้อพระวงศ์ แม้มีสามีก็还会ยังสามารถใช้บรรดาศักดิ์นำหน้านามต่อไป แสดงให้เห็นว่าชาติตระกูลมีความสำคัญอย่างมาก และตัวตนของผู้หญิงเชื้อพระวงศ์ยังคงอยู่เพราะครอบครัวไม่อาจยอมให้ราชตระกูลตกเป็นรองเพศชายที่ชาติตระกูลต่ำกว่า ทั้งนี้ในยุคของความทันสมัย ผู้หญิงก้าวออกมาสู่สังคมภายนอกมากขึ้น การระบุคำนำหน้านามราชทินนาม และนามสกุล ย่อมทำให้ผู้ชายรู้สถานภาพของผู้หญิงว่าโสດหรือไม่ มาจากชนชั้นใด นัยนี้แสดงว่า อัตลักษณ์ด้านเพศวิถี

ของฝ่ายหญิงถูกทำให้ชัดเจนมากกว่าฝ่ายชาย และย่อมหมายถึงการรับรณะระบบผิวเดียวหลายเมียของผู้ชาย ทั้งนี้ลู่สได้วิเคราะห์ภาวะสมัยใหม่ของสยามและสรุปว่า ภายใต้สภาวะกึ่งอาณานิคมของสยามสยามมิได้รับรูปแบบการปกครองรวมทั้งกฎหมายแบบตะวันตกมาทั้งหมดเช่นประเทศอาณานิคม จึงอาจเรียกภาวะสมัยใหม่นี้ได้ว่า “alternative modernity” โดยการไปสู่สมัยใหม่ภายใต้การควบคุมของชนชั้นนำนี้ทำให้สยามสามารถต่อต้านอาณานิคมได้ ขณะที่ยังคงรักษาอำนาจตามลำดับชั้นทางสังคมที่ผู้หญิงต้องอยู่ภายใต้อำนาจปกครองเอาไว้

ลู่สแสดงให้เห็นถึงสภาวะกึ่งอาณานิคม ซึ่งแสดงลักษณะบางอย่างของสังคมที่ไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมทางการเมืองแต่ก็ตกเป็นรอง และมีความสัมพันธ์อย่างผู้อยู่ใต้อาณานิคม ทั้งยังชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นสมัยใหม่ของสยามมีลักษณะต่างออกไปจากตะวันตก แม้จะมีการนำเขารูปแบบการปกครองและแนวคิดมาสู่สังคม แต่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว สยามก็ได้ปรับเปลี่ยนภาวะความเป็นสมัยใหม่ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของตนเองที่สำคัญคือการสถาปนาสมบูรณาญาสิทธิราชย์²²

แนวคิดกึ่งอาณานิคมนี้ยังมีอิทธิพลต่องานที่ว่าด้วยความลักลั่นซึ่งเกิดขึ้นในช่วงของการสร้างภาวะสมัยใหม่ผ่านการศึกษาเรื่องเพศสภาพ เช่น งานศึกษาของสุรเชษฐ์ สุขลากิจ เรื่อง “‘ผัวเดียวเมียเดียว’ ในสังคมไทยสมัยใหม่จากทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2480” (พ.ศ. 2556)²³ ซึ่งศึกษาการต่อรองและการพลิกแพลงมโนทัศน์ผัวเดียวเมียเดียวที่เกิดขึ้นในสยาม พร้อมกับที่อำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตกเข้าสู่สังคมสยามในระยะที่กำลังสร้างภาวะสมัยใหม่ขึ้นมาภายใต้บริบทของกึ่งอาณานิคม

การศึกษาภาวะสมัยใหม่ในแต่ละสังคมยังไม่อาจละเอียดที่จะกล่าวถึงคำว่า “จารีต” กับ “ความสมัยใหม่” เนื่องจากแบบแผนหรือการกระทำของคนในสังคมถูกกำหนดให้เป็นความเก่า เพื่อยกระดับให้มีความสำคัญแก่สิ่งใหม่ที่มีอยู่ในสังคม เรื่องราวของ “ผู้หญิงสมัยใหม่” (modern girl) กลายเป็นสมรภูมิหนึ่งของการปะทะระหว่างความเป็นจารีตกับความเป็นสมัยใหม่ หลายกรณีในอาณานิคมก็สัมพันธ์อยู่กับขบวนการชาตินิยมและการต่อต้านอาณานิคม กรณีพม่า งานของชิเอะ อิเคยะ (Chie Ikeya) เรื่อง “The Modern Burmese Woman and the Politics of Fashion in Colonial Burma” (พ.ศ. 2551)²⁴ และงานของนิสาร์ตน์ ชันธโกด (พ.ศ. 2555)²⁵ กล่าวถึงช่วงกลางคริสต์ทศวรรษ 1930 ว่า ผู้หญิงสมัยใหม่ ซึ่งมีลักษณะนิสัย เสื้อผ้า และทรงผมแบบใหม่ ดังปรากฏในรูปผู้หญิงสวมรองเท้า ส้นสูง นาฬิกาข้อมือ ถือกระเป๋าเงิน กระเป๋าถือ จูงสุนัข และปากคาบซิการ์เรต ทำผมทรงสูง กลายเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์อย่างแพร่หลาย ผู้ที่ต่อต้านเจ้าอาณานิคมตะวันตกกล่าวว่าพวกเธอไม่รักชาติ ทั้งยังมองว่าพฤติกรรมและการแต่งกายแบบตะวันตกของผู้หญิงเป็นการละเมิดและดูถูกจารีตประเพณี ขณะที่ผู้ชายกลับสามารถสวมเสื้อผ้าแพชชั่นสมัยใหม่ได้โดยไม่ถูกจับตามอง เช่นเดียวกับการที่ปัญหาเรื่องผู้หญิงควรจะแต่งตัวอย่างไรกลายเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจและมีการศึกษา ด้วยหลักฐานที่ปรากฏการวิพากษ์วิจารณ์อย่างแพร่หลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรณีของอินโดนีเซีย งานศึกษาเรื่อง “Costume and Gender in Colonial Java, 1800-1940” (พ.ศ. 2540)²⁶ ของจิน เกลแมน เทย์เลอร์ (Jean Gelman Taylor) พบว่าเสื้อสุทแบบตะวันตกเป็นเรื่องของอำนาจและความสามารถในการบังคับใช้อำนาจ ผู้ชายอินโดนีเซียที่สวมสุทแบบตะวันตกจะเป็นผู้

สืบทอดอำนาจบทบาทในฐานะผู้ปกครองของดัตช์ การแต่งกายอย่างตะวันตกเป็นวิถีใหม่นำไปสู่นาคตของชาติ ขณะที่ภรรยาผู้มีบทบาททางการเมืองและเจ้าหน้าที่ผู้หญิงจะสวมใส่ชุดแบบจารีตประเพณีเป็นผู้รักษาแก่นของชาติ และถูกแยกจากความทันสมัยและอำนาจประเด็นสำคัญคือ การแต่งกายและแฟชั่นของผู้หญิงไม่ใช่เพียงเรื่องที่ว่าพวกเธอสวมใส่เสื้อผ้าและแต่งกายอย่างไร ลักษณะของผู้หญิงสมัยใหม่กลายเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมาย เสื้อผ้าของผู้หญิงสาวสมัยใหม่กลายเป็นเรื่องของการต่อสู้ในยุควาณานิคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ/หรือยังเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางอำนาจ การวิพากษ์วิจารณ์การแต่งกายของผู้หญิงจึงถือเป็นการจำกัดอำนาจทางการเมือง รวมถึงบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมของผู้หญิง ในช่วงของการเคลื่อนย้ายบทบาทและความสามารถของผู้หญิง ประเด็นเหล่านี้จึงมีความหมายถึงการแบ่งแยกออกเป็น ผู้ชาย-ความทันสมัย-อำนาจทางการเมือง-ชุดแบบตะวันตก กับ ผู้หญิง-จารีต-ไม่มีอำนาจทางการเมือง-ชุดแบบจารีต

จากการทบทวนงานศึกษาที่ผ่านมา แม้ว่าจะมีการขยายกรอบแนวคิดในงานศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงอย่างหลากหลายมากขึ้น แต่การศึกษาหลักก็ยังคงให้ภาพพัฒนาการที่มองกระบวนการไปสู่ความทันสมัยที่ราบรื่นและเน้นที่ความสำเร็จ แม้มีความขัดแย้งก็สามารถคลี่คลายได้ด้วยความสามารถของผู้ปกครอง ลดทอนการอธิบายกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ ทั้งที่กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่ซับซ้อน โดยเฉพาะในส่วนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานะภาพของผู้หญิง แม้งานที่ผ่านมาจะชี้ถึงข้อขัดแย้งหลายประการ แต่กลับไม่มีการให้น้ำหนักหรือพื้นที่ในการอธิบายมากพอ ยิ่งไปกว่านั้น งานเหล่านี้ยังมองไม่เห็นตัวตนของผู้หญิงที่มี

ชีวิตอยู่ในสังคมสมัยใหม่ ด้วยมุ่งพิจารณาเฉพาะบทบาทของชนชั้น
ผู้ปกครองและการดำเนินนโยบายเป็นหลัก

หนังสือเล่มนี้จึงต้องการศึกษาชีวิตของผู้หญิงที่เข้ามาสู่ระบบ
การศึกษาและประกอบอาชีพนางผดุงครรภ์และนางพยาบาล ใน
ฐานะผู้หญิงกลุ่มหนึ่งในสังคมไทยสมัยใหม่ พร้อมกับศึกษาภาวะ
สมัยใหม่ของสังคมไทย โดยพิจารณาจากสถานภาพของผู้หญิงที่เข้า
มาศึกษาและประกอบอาชีพนางผดุงครรภ์และนางพยาบาล โดยมุ่ง
ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์และยึดข้อมูลเชิงประจักษ์เป็น
สำคัญ เพื่อแสดงให้เห็นชีวิตและเข้าใจสถานภาพของผู้หญิงในช่วง
การเปลี่ยนผ่านจากสังคมจารีตมาสู่สังคมสมัยใหม่

เชิงอรรถหน้า

¹ J. G. D. Campbell, *Siam in the Twentieth Century: Being the Experiences and Impressions of a British Official* (London: Edward Arnold, 1902), p. 111. อ้างถึงใน สุรเชษฐ์ สุขลากกิจ, “‘ผิวเดียวเมียวเดียว’ ในสังคมไทยสมัยใหม่จากทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2480” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), น. 24.

² เพชรสุภา ทศนพันธ์, “แนวความคิดเรื่อง ‘การเข้าสมาคม’ และผลกระทบต่อสตรีไทย พ.ศ. 2461-2475” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), น. 16-17.

³ Ann Towns, “The Status of Women as a Standard of ‘Civilization’,” *European Journal of International Relation* 15, 4 (2009): 681-706.

⁴ วิเชียร ทวีลาภ, “วิวัฒนาการการพยาบาลในประเทศไทย (พ.ศ. 2439-2488),” ใน คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, *วิทยาการก้าวหน้า: 100 ปี การพยาบาลไทย* (เอกสารการประชุมวิชาการงานฉลอง 100 ปี โรงเรียนพยาบาลผดุงครรภ์และอนามัยศิริราช คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล วันที่ 9-11 มกราคม 2539 ณ โรงแรมอิมพีเรียล ควีนส์ปาร์ค กรุงเทพฯ), น. 11-20.

⁵ ณัฏฐวดี ชนะชัย, “สตรีในสังคมไทยสมัยใหม่: ศึกษากรณีสตรีซึ่งประกอบอาชีพพยาบาล (พ.ศ. 2439-2485)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530).

⁶ *เรื่องเดียวกัน*.

⁷ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, *ศิริราชพยาบาล อานุสรณ์ 72 ปี* (กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์, 2511), น. 55-67.

⁸ หลุยส์ ดูปลาตร์, *สถานะของหญิงมีสามีในประเทศไทยสยาม*, แปลโดย ไพโรจน์ กัมพูสิริ (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533).

⁹ ลำพรณ น่วมบุญลือ, “สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519).